

ПОХИЛЮК Олена – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української філології, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж», вул. Нагірна, 13, Вінниця, 21019, Україна (olhovaolena@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2786-4055>

СІЧКАР Світлана – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, зарубіжної літератури та журналістики, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, Умань, Черкаська обл., 20300, Україна (svitlana_sichkar@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6262-2831>

ЗАРУДНЯК Наталя – старший викладач кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Захисників України, 15, кв. 14, Умань, Черкаська обл., 20300, Україна (nzarudnyak1@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7736-0341>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.63.8>

Бібліографічний опис статті : Похилюк, О., Січкарь, С., Зарудняк, Н. (2025). Вставні слова як засіб модально-прагматичної організації поетичного мовлення. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 63, 70–80, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.63.8>

ВСТАВНІ СЛОВА ЯК ЗАСІБ МОДАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ

Анотація. У статті на матеріалі творчості Т. Яковенко досліджено особливості функціонування вставних слів у поетичному мовленні. **Мета дослідження** полягає у виявленні модально-оцінних, когнітивних та інтимізувальних функцій вставних конструкцій у ліричному дискурсі та в з'ясуванні їхнього впливу на ритміко-інтонаційну та комунікативно-прагматичну організацію тексту.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному підході, що поєднує елементи описового, структурно-семантичного, прагматичного та кількісного аналізу. Використано метод суцільного вибирання поетичних текстів, що дав змогу зафіксувати та систематизувати випадки вживання вставних слів, а також зіставний аналіз – для визначення їхніх позицій-(препозиція, інтерпозиція) і функцій. Залучено теоретичні напрацювання сучасного українського мовознавства щодо проблеми модальності, суб'єктивної оцінки та синтаксичної організації речення.

Наукова новизна статті полягає в спробі цілісно розглянути вставні слова як органічний елемент поетичного мовлення, а не як периферійні синтаксичні одиниці. Показано, що в поезії Т. Яковенко вони виконують багатопланові функції: від вираження сумніву, припущення чи впевненості до створення ефекту діалогу з читачем і наближення авторського мовлення до інтонацій живої розмови. Доведено, що такі конструкції формують додатковий рівень експресії та є важливим засобом індивідуалізації авторського стилю.

Висновки. Результати аналізу засвідчили активне використання вставних слів у поезії Т. Яковенко, попри загалом їх невластивість ліричним жанрам. Найчастіше їх використано в препозиції, що дає змогу мовцеві заздалегідь окреслити ставлення до повідомлюваного, та в інтерпозиції, яка забезпечує модифікацію предикативної структури. У поетичному тексті вставні конструкції стають чинником експресивності, модальності та інтимізації, сприяють організації діалогічності й комунікативного контакту. Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні функціонування вставних елементів у поезії різних авторів і літературних епох, а також у розширенні корпусного підходу до аналізу таких одиниць.

Ключові слова: вставні слова, поетичне мовлення, модальність, прагматика, експресивність, мовотворчість Т. Яковенко.

POKHYLIUK Olena – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Philology, Communal Higher Education Institution «Vinnytsia Humanities Pedagogical College», 13, Nahirna str., Vinnytsia, 21019, Ukraine (olhovaolena@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2786-4055>

SICHKAR Svitlana – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Applied Linguistics, Foreign Literature and Journalism, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2, Sadova str., Uman, Cherkasy region, 20300, Ukraine (svitlana_sichkar@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6262-2831>

ZARUDNYAK Natalia – Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Literature, Ukrainian Studies, and Methods of Their Teaching, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 15, Zahysnykiv Ukrainy str., Apt. 14, Uman, Cherkasy region, 20300, Ukraine (nzarudnyak1@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7736-0341>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.63.8>

To cite this article: Pokhyliuk, O., Sichkar, S., Zarudnyak, N. (2025). Vstavni slova yak zasib modalno-prahmatychnoi orhanizatsii poetychnoho movlennia [Parenthetical Words as a Means of Modal-Pragmatic Organization of Poetic Discourse]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filolohiia» – Problems of Humanities. “Philology” Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 63, 70–80. doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2025.63.8> [in Ukrainian].

PARENTHETICAL WORDS AS A MEANS OF MODAL-PRAGMATIC ORGANIZATION OF POETIC DISCOURSE

Summary. The article investigates the peculiarities of parenthetical words functioning in poetic discourse based on the works of T. Yakovenko. **The aim of the study** is to identify the modal-evaluative, cognitive, and intimacy-inducing functions of parenthetical constructions in lyrical discourse and to determine their impact on the rhythmic-intonational and communicative-pragmatic organization of the text.

Methodology. The research relies on a comprehensive approach combining descriptive, structural-semantic, pragmatic, and quantitative methods. The method of continuous sampling from poetic texts was employed to register and systematize instances of parenthetical words, while comparative analysis was applied to outline their positional models (pre-position, inter-position) and functional roles. The study also draws upon theoretical frameworks of modern Ukrainian linguistics concerning modality, subjective evaluation, and syntactic organization.

Scientific novelty. The article offers a holistic consideration of parenthetical words as an organic element of poetic discourse rather than peripheral syntactic units. It demonstrates that in T. Yakovenko's poetry, parenthetical elements perform multidimensional functions: from expressing doubt, assumption, or certainty to creating a dialogic effect with the reader and approximating the author's speech to the intonation of everyday communication. It is argued that such constructions add an additional level of expressivity and serve as significant means of individualizing the author's style.

Conclusions. The analysis confirms the active use of parenthetical words in T. Yakovenko's poetry, despite their general atypicality for lyrical genres. Most frequently, they occur in the pre-position, which enables the speaker to express their stance in advance, and in the inter-position, which modifies the predicative structure. In poetic discourse, parenthetical constructions become carriers of expressivity, modality, and intimacy, contributing to dialogicity and communicative contact. Future research should focus on a broader analysis of parenthetical elements in the poetry of different authors and literary periods, as well as on the expansion of corpus-based approaches to their study.

Key words: parenthetical words, poetic discourse, modality, pragmatics, expressivity, T. Yakovenko's language creativity.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена посиленням інтересом сучасної лінгвістики до вивчення суб'єктивної модальності та прагматичних аспектів мовлення, у межах яких вставні слова відіграють важливу роль. У традиційному синтаксичному описі їх тривалий час розглядали як периферійні елементи, не пов'язані граматично з реченням, однак новітні дослідження доводять їхню значущість у вираженні когнітивної та емоційно-оцінної позиції мовця. Особливої ваги ця проблема набуває в поетичному дискурсі, де вставні слова, попри ризик порушення ритміко-інтонаційної цілісності тексту, наділяють мовлення експресивністю, забезпечують інтимізацію авторського слова та створюють ефект безпосереднього діалогу з читачем. Отже, вивчення функцій вставних конструкцій у поезії дає змогу не лише розкрити специфіку індивідуального стилю автора, а й розширити уявлення про прагматичний потенціал синтаксичних одиниць української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві проблематику вставних слів і конструкцій розглянуто крізь призму кількох підходів. Якщо в традиційному синтаксичному описі їх тривалий час трактовано як периферійні елементи, що не інтегруються в граматичну структуру речення (Бевзенко, 1959; Вихованець, 1975), то останні десятиліття простежувано виразний зсув до функціонально-прагматичного аналізу. Дослідники все активніше наголошують на тому, що вставні одиниці виконують не лише допоміжну, а й семантико-модальну та комунікативну функції, адже слугують важливими маркерами когнітивної та емоційно-оцінної позиції мовця (Бондаренко, 2010; Костусяк, 2012; Балаж, 2025).

Особливої уваги заслуговує прагмопоетичний напрям досліджень. Як показує аналіз сучасної поетичної творчості, хоча вставні конструкції потенційно можуть порушувати ритміко-інтонаційну цілісність вірша, вони водночас виявляють значний експресивний потенціал, сприяють інтимізації авторського мовлення та формують ефект діалогічності. Сучасний підхід до вивчення вставних слів у поезії дає підстави говорити про їхню здатність не лише структурно ускладнювати

висловлення, а й організовувати комунікативну взаємодію між автором та адресатом.

Серед методологічних тенденцій вирізняється поширення корпусних і кількісних досліджень, що допомагають простежити частотність і позиційну варіативність вставних елементів у різних жанрах. Поряд із цим актуалізовано контекстуально-прагматичний аналіз, зорієнтований на вивчення медіальної локалізації вставних одиниць та їхнього впливу на предикативну структуру речення. Так, у працях Ю. Балаж підкреслено, що епістемічні вставні маркери, розташовані в середині висловлення, модифікують предикат, накладаючи суб'єктивну оцінку на об'єктивний зміст повідомлення (Балаж, 2025).

Узагальнення результатів сучасних студій дає підстави виділити кілька ключових функцій вставних конструкцій: модально-оцінну, когнітивну, логіко-структурну, а також контактну-зближувальну. Саме тому їх дедалі частіше розглядають у переліку головних репрезентантів суб'єктивної модальності (Костусяк, 2012). У поетичному дискурсі ці функції набувають особливої ваги, оскільки сприяють поєднанню емоційної виразності з текстоорганізувальними завданнями, створюючи багатопланову систему смислових акцентів.

Попри значні напрацювання, наявні й певні розбіжності та лакуни. Зокрема, ще недостатньо вивченим є функціонування вставних слів у масштабних поетичних корпусах різних авторів та епох, що ускладнює можливість узагальнення міжстильових і міжжанрових закономірностей. Також потребує подальшого дослідження проблема сприйняття таких конструкцій читачем: більшість праць зосереджена на описовому чи корпусному аналізі, тоді як експериментальні студії, що фіксують інтонаційні чи психологічні аспекти інтерпретації вставних одиниць, поодинокі. Не до кінця розв'язана також термінологічна дискусія – щодо співвідношення понять *вставні слова*, *модальні слова* та *напівпредикативні конструкції*.

Отже, сучасний стан наукової проблематики засвідчує посилений інтерес до дослідження вставних одиниць як важливого інструмента модально-прагматичної організації висловлення. Актуальним і перспектив-

ним видається подальший аналіз їхньої ролі в поетичному мовленні, що допоможе простежити індивідуально-авторські особливості й одночасно розширити теоретичні уявлення про суб'єктивну модальність у сучасній українській мові.

Мета дослідження – виявити особливості функціонування вставних слів у поетичному мовленні та з'ясувати їхню роль у структурній та комунікативно-прагматичній організації тексту.

Основні завдання дослідження:

1) окреслити теоретичні засади вивчення вставних конструкцій у сучасному мовознавстві;

2) проаналізувати специфіку реалізації вставних слів у поетичних текстах, зокрема у творчості вінницької поетеси Т. Яковенко;

3) визначити модально-оцінні та експресивні функції вставних елементів у ліричному дискурсі;

4) простежити їхній вплив на інтонаційно-ритмічну організацію поетичного мовлення;

5) узагальнити результати аналізу та зіставити їх із сучасними лінгвістичними підходами до проблеми суб'єктивної модальності.

Виклад основного матеріалу. Зосередженість на формальних, зовнішніх показниках синтаксичних відношень у реченні зумовила те, що в традиційних дослідженнях у центрі уваги опинилися три основні типи підрядності – узгодження, керування та прилягання. Такий підхід до визначення синтаксичної залежності спричинив, зокрема, віднесення окремих елементів речення – звертань, вставних конструкцій, вигуків – до структур, які граматично не інтегровані в речення, адже їх неможливо пояснити з позицій узгодження, керування чи прилягання (Вихованець, 1975, с. 29–30).

Вставні слова посідають помітне місце в структурній організації поетичного мовлення. У творчості Т. Яковенко їхнє функціонування є доволі активним. Для ліричних текстів загалом вставні конструкції не є типовими, оскільки вони можуть порушувати ритміко-інтонаційну цілісність вірша. Водночас у межах поетичного дискурсу експресивний потенціал таких одиниць проявляється особливо виразно. Як зауважують М. Вінтонів та

ін., «прагматика вставних конструкцій ... відіграє важливу роль у створенні комунікативного ефекту та впливу на аудиторію, зокрема сприяє встановленню контакту з реципієнтами, створюючи враження близькості та доступності» (Вінтонів, Вінтонів, Григоренко, 2025, с. 44). Крім того, у поезії такі елементи стають додатковим засобом інтимізації авторського слова, надання йому розмовної природності та встановлення художнього діалогу між автором і читачем.

У результаті суцільної вибірки з поетичної збірки Т. Яковенко «У глибині небес» (Яковенко, 2020) зафіксовано 67 випадків уживання вставних слів. У межах синтаксичної конструкції вони реалізують різні позиційні моделі. Розташування вставних одиниць у пре-, інтер- чи постпозиції щодо основної пропозиції зумовлене інтенціями мовця / авторки поетичного тексту.

Як слушно зазначає Ю. Балаж, вставні компоненти й словосполучення на кшталт *напевно, здається, без сумніву, очевидно, як на мене* «маркують епістемічну модальність і слугують сигналами когнітивної або емоційно-оціночної перспективи мовця» (Балаж, 2025, с. 209). У межах медіальної позиції вони розміщуються здебільшого між компонентами предикативного центру або між предикатом і адverbіальними поширювачами, виконуючи інтерпретаційно-фокусну функцію. Ці висновки безпосередньо корелюють із спостереженнями в нашому аналізі.

Так, у 49,25% випадків проаналізованих віршів Т. Яковенко (33 вставні одиниці від загальної кількості) вставні слова вжиті в інтерпозиції й маркують окремий компонент у структурі пропозиції, наприклад: *Півні нахилиють голови, / **Може**, щоб не наврочити?* (Яковенко, 2020, с. 58); *Десь там є стежка поміж чебреців, / Хтось нею ходить, / **може**, дощ чи місяць*, (Яковенко, 2020, с. 72). Уживання вставних слів в інтерпозиції згладжує їх інтонаційне виділення, проте актуалізує ту частину пропозиції (предикат, другорядний член), у безпосередній близькості до якої перебуває. Вставне слово поширює суттєво своє значення, з погляду оцінювального суб'єкта, компонента висловлення.

Як зазначає Ю. Балаж, у таких випадках вставні епістемічні одиниці, розміщені

між предикатом і поширювачем, актуалізують когнітивне переконання мовця в логічній умовованості дії, підкреслюючи високий ступінь достовірності інформації або її оцінність (Балаж, 2025, с. 209). Це також відповідає спостереженню, що інтерпозиційне вживання знижує інтонаційне виділення вставного компонента, але посилює модифікаційну функцію щодо локального елемента речення.

У проаналізованій поетичній збірці 50,7% контексту (34 випадки) вставні слова вжиті в препозиції, наприклад: *Можже, ти ще впізнаєш мене, / А якщо й не впізнаєш, / то це уже буде не страшно* (Яковенко, 2020, с. 165); *Що пригадається взимку? / Можже, твої вуста? / Погляду обережно-безбережна довіра?* (Яковенко, 2020, с. 216); *Можже, хай воно й так* (Яковенко, 2020, с. 221).

Ініціальна позиція вставних слів сигналізує про прагнення мовця заздалегідь окреслити власне ставлення до повідомлюваного (вираз сумніву, переконаності чи згоди), ще до подання фактичного змісту. Порівняно висока частотність уживання таких конструкцій у препозиції свідчить про настанову авторки безпосередньо або опосередковано спрямовувати інтерпретацію тексту читачем / адресатом.

В аналізованій збірці простежено приклади вживання вставних слів на початку речення після допоміжних часток чи сполучників: *І, може, знає лиш один Господь, / Навіщо ми були під сонцем Божим...* (Яковенко, 2020, с. 41); *«Спи, сестричко... / Бо, може, завтра джмелик прилетить...»* (Яковенко, 2020, с. 64); *А може, вже і досвід був повчальний / Від ласих і скупеньких паничів, / Коли не йшлося про вінок вінчальний, / Лиш – обганяйся вдень і уночі* (Яковенко, 2020, с. 82); *І, може, ще була година та, / Що люди побоялися й хреста / Забити в землю* (Яковенко, 2020, с. 98). Таке розташування, на нашу думку, створює особливий ритм мовлення: сполучник або частка виконує роль смислового «містка», який поєднує попередній контекст із висловленим сумнівом чи припущенням. Вставне слово *може* в цих позиціях набуває більшої експресивності, адже звучить не ізольовано, а вбудоване в синтаксичний потік. Згідно з Ю. Балаж, уставні епістемічні маркери в таких контекстах модифікують

предикативну структуру через накладання суб'єктивної інтерпретації на об'єктивно змодельовану подію (Балаж, 2025, с.), що ми чітко спостерігаємо в поезії Т. Яковенко.

Наявність допоміжних компонентів перед вставними словами відображає природність живого мовлення, наближає поетичний текст до розмовної інтонації. При цьому авторка підсилює емоційність висловлення, акцентуючи на невизначеності, сумніві або можливості альтернативного розвитку подій. Власне, така синтаксична організація фраз є додатковим засобом інтимізації авторського слова й утримування уваги адресата.

У проаналізованих поетичних текстах Т. Яковенко не виявлено випадків вживання вставних слів у кінцевій позиції, що може свідчити про свідоме уникнення інтонаційної розмитості та прагнення чіткої структури поетичної фрази.

Узагальнюючи результати наших спостережень над поетичним мовленням, можна стверджувати, що вставні слова в поезії Т. Яковенко виконують модально-оцінну, когнітивну, інтерпретаційно-фокусну та стилістично-ритмічну функції, їх уживання узгоджене з типовими структурами модальних поширювачів. Така синтаксична організація сприяє інтимізації авторського мовлення та залученню адресата до інтерпретаційного процесу.

Аналіз поетичної збірки Т. Яковенко дає змогу простежити специфіку функціонування вставних слів у поетичному дискурсі, зокрема їхню позиційну варіативність та експресивний потенціал. Зіставлення отриманих результатів із теоретичними напрацюваннями у сфері дослідження модальності дає підстави розглядати вставні компоненти як одну з найвиразніших граматико-лексичних форм суб'єктивної модальності. У цьому контексті доцільним видається звернення до праць Н. Костусяк, яка подає систематизований опис модальних значень і функцій вставних елементів у межах лексико-граматичного рівня (Костусяк, 2012).

У загальній ієрархії модальності окреме місце належить її лексико-граматичному різновиду. Його план вираження реалізується в простих, семантично неелементарних реченнях із модальними компонентами, у конструкціях із модально ускладненими присуд-

ками та в аналітичних словах-морфемах, що не належать до частин мови. Значну групу становлять синтаксичні побудови з модальними синтаксемами, серед яких саме вставні компоненти посідають провідне місце як одні з найпоширеніших репрезентантів суб'єктивної модальності. Цей різновид модальності, відображаючи оцінний аспект висловлення, охоплює в змістовому плані значення впевненості, невпевненості, можливості, джерела повідомлення, логічності, емоційної оцінки, а також контактовстановлювальне значення, що забезпечує взаємодію між автором і адресатом (Костусяк, 2012, с. 300–301).

Зважаючи на семантичні параметри лексико-граматичної модальності, Н. Костусяк рекомендує трактувати її насамперед як двовекторну мовну величину, що об'єднує два значення: 1) ірреальну семантику гіпотетичної й переповідної модальності, виражаючи відповідно стосунок повідомлюваного змісту до об'єктивної дійсності та непряму передачу висловлень інших осіб; 2) суб'єктивно-оцінну семантику, що полягає у вираженні ставлення мовця до ситуації (Костусяк, 2012, с. 340). Такий підхід застосовано в низці сучасних українських мовознавчих студій (Бевзенко, 1959; СУЛМ, 1974; Бондаренко, 2010; Назаренко, 2024).

До першого різновиду можна зарахувати модальні одиниці з такими типами значень.

1. Упевненості, достовірності (*безперечно, безумовно, дійсно, звичайно, звісно, зрозуміло, справді, без сумніву, певна річ*). У поезії Т. Яковенко натрапляємо тільки на синтаксичну одиницю зі вставним словом *звісно*, ужиту на підтвердження впевненості в чому-небудь: *І панські примхи, й залицання, – все це / Сприймалось нею, **звісно**, як чуже* (Яковенко, 2020, с. 82). Як стверджує Н. Костусяк, «модальні синтаксеми із семантикою впевненості, достовірності корелюють із близькими за значенням дієслівними предикатами (на зразок *запевнити, констатувати, підтвердити, сказати*) згорненої головної частини складнопідрядного речення» (Костусяк, 2012, с. 340–341). Так, наведену вище думку поетичних рядків можна передати синонімічною складнопідрядною конструкцією *Вона запевняла, що сприймає і панські примхи, й залицання як чуже*.

2. Невпевненості, припущення, можливості, що структурують гіпотетичну модальність (*бува, видається, здається, видно, ймовірно, либонь, мабуть, може, напевно*). В аналізованій поезії натрапляємо на вживання таких вставних слів:

– *напевно* (ужито для вербалізації впевненості у чомусь): *Не мав дітей, людей любив, як тато, / Знедолених любив, не навмання, / Хотів і цю, **напевно**, підібрати, / Як із-під тину мокре кошеня* (Яковенко, 2020, с. 82); *Це ж стільки літ душа твоя самотня, / Що вже, **напевно**, стала кам'яна* (Яковенко, 2020, с. 104); *Чує знову душа, / що не на добро / Цей непрошений досвід, / Хоч, **напевно**, / це ще навіть і не мороз, / А звичайний недосвіт* (Яковенко, 2020, с. 146); *Спокою внутрішнього заради, / В цьому, **напевно**, й сенс* (Яковенко, 2020, с. 164); *Чом ми не ті говоримо слова, / Важкі, сухі, скрипучі і учені, / Коли мені вже соромно за Вас, / А Вам, **напевно**, соромно за мене...* (Яковенко, 2020, с. 185); *Я, **напевно**, піду* (Яковенко, 2020, с. 205);

– *бува* (уживана при назвах дії, нерегулярно повторюваної в минулому, у значенні часом, іноді, траплялось): *Ото хіба що захурделить лютий, / Як-то, **бува**, конає грішник лютий, / А Бог його – ні в пекло, ні на небо, / Бо й там завізно і дурних не треба* (Яковенко, 2020, с. 200);

– *може* (уживане для висловлення припущення, сумнівів у правдивості інформації): *Може, / тоді, коли грамоти люд ще не знав, Більше дивився у землю, / чим в писане слово,* (Яковенко, 2020, с. 5–6); *То був би, **може**, дзеркалом доби* (Яковенко, 2020, с. 87);

– *мабуть* (уживане для вираження невпевненості в тому, про що йдеться в реченні): *І Ви – не той... / І я, **мабуть**, не та...* (Яковенко, 2020, с. 184);

– *можливо* (для вираження припущення чого-небудь): *Це, **можливо**, єдине, що в людях цінує Господь* (Яковенко, 2020, с. 55);

– *здається* (уживане для вираження непевності в чомусь, припущення чогось): *Здається, / так далеко ще до осені, / Та я, сказати б, зовсім не про це* (Яковенко, 2020, с. 174).

Зазначений у цій групі тип модальних синтаксем, як наголошує Н. Костусяк,

пов'язаний з ірреальним значенням передбачуваності, виступає еквівалентом модальних дієслівних предикатів *здаватися, припускати, сумніватися*, що структурували головну частину складнопідрядного речення (Костусяк, 2012, с. 341). З метою доведення цього твердження дослідниці порівняймо: *Мені здається, що так далеко ще до осені і Здається, / так далеко ще до осені, / Та я, сказати б, зовсім не про це* (Яковенко, 2020, с. 174); *Припускаю, що був би дзеркалом доби і То був би, може, дзеркалом доби* (Яковенко, 2020, с. 87). Наведені приклади засвідчують, що вставні одиниці мають вторинне походження, виникають із повнозначних предикативних структур і поступово втрачають синтаксичну самостійність, зберігаючи при цьому значення модальної оцінки чи припущення.

3. Джерела повідомлення, узагальненої чи конкретної вказівки на іншого автора як основи переповідної модальності (*кажуть, мовляв, по-моєму, на мою думку, як мовлять*), наприклад:

– *мовляв* (уживане при словах, які належать не тому, хто говорить, а комусь іншому): *«Із Шевченка зніміть кожуха, / Бо, мовляв, він носив і фрак!»* (Яковенко, 2020, с. 84); *Був, мовляв, він такий, що де там, / Баламут, залицяльник, зух!* (Яковенко, 2020, с. 84);

– *кажуть* (уживане у зв'язку зі сказаним): *Кажуть, були ніби й діти, / Був і дід, цілком законний* (Яковенко, 2020, с. 19); *Там же, кажуть, в дворі / завалилася десь криниця!* (Яковенко, 2020, с. 71);

– *власне* (уточнення чого-небудь): *Власне, визнати мушу, / що тут – ані правих, ні винних* (Яковенко, 2020, с. 54); *Його шорсткої теплої кори / Людська не доторкалася рука. / Воно на неї, власне, й не чека* (Яковенко, 2020, с. 98).

Н. Костусяк слушно зауважує, що структури з поданими модальними синтаксемами перебувають у трансформаційних зв'язках із складнопідрядними конструкціями (Костусяк, 2012, с. 342). Порівняймо синонімічні синтаксичні конструкції: *Люди кажуть, що там же, в дворі, завалилася десь криниця!* і *Там же, кажуть, в дворі / завалилася десь криниця!* (Яковенко, 2020, с. 71). Зіставлення таких конструкцій засвідчує, що вставні модальні

одиниці постають результатом синтаксичної редукції підрядних частин і функціонально дублюють значення предикативних форм, водночас надаючи висловленню більшої динаміки, експресивності та наближеності до усного мовлення.

4. Логічної організації висловлення, висновку, зумовленого змістом попередніх думок, порядку їхнього викладу й послідовності (*виявляється, головне, загалом, зокрема, зрештою, навпаки, наприклад, нарешті, насамкінець, однак, однак, отже, а отже, по-перше, по-друге, до речі, крім того, між іншим, з одного боку, з іншого боку*), наприклад:

– *отже* (уживане для висновку, узагальнення, пояснення або перелічування, вказує, що далі йде логічний підсумок або наслідок з попереднього контексту): *Отже, йдеш* (Яковенко, 2020, с. 27); *Отже, маєш свою свободу* (Яковенко, 2020, с. 32);

– *нарешті* (уживане для завершення переліку, переходу до останнього пункту, для підкреслення завершеності чогось / очікуваності події): *Ми пізнаємо світ. Він, нарешті, пізнає нас* (Яковенко, 2020, с. 49); *Десь є ж кінець, нарешті, всім світам?* (Яковенко, 2020, с. 203).

Подібно до проаналізованих вище синтаксичних одиниць у цій лексико-семантичній групі вставних слів теж спостерігаємо аналогічні синтаксичні перетворення, порівняймо: *Лірична героїня зробила висновок, що її коханий йде і Отже, йдеш* (Яковенко, 2020, с. 27).

Вставні слова – модальні одиниці як репрезентанти суб'єктивно-оцінної лексико-граматичної модальності є носіями таких значень:

1) емоційної оцінки повідомлюваного факту щодо загальних категорій щастя, нещастя, біди тощо (*на біду, нівроку, на диво, на лихо, на радість, на сором, на щастя, як на гріх, як на зло, чого доброго й под.*), наприклад:

– *жаль* (виражає емоційне ставлення мовця до того, що він говорить, зокрема – сум, співчуття, розчарування, прикрість): *Жаль, що любов – невічна...* (Яковенко, 2020, с. 128); *Жаль, що в моєму серці / Більше немає місця, / Просто – немає місця / Для сподівань на щастя* (Яковенко, 2020, с. 128);

– *на щастя* (виражає позитивне ставлення мовця до ситуації, вказує, що подія чи факт є сприятливим, бажаним, добрим): **На щастя**, / *Вже він не віда того* (Яковенко, 2020, с. 80);

– *як навмисне* (виражає емоційне ставлення мовця до події, зокрема – здивування або роздратування через невдалий збіг обставин, який виглядає так, ніби все сталося спеціально проти когось): *Бо, як навмисне*, / *В твоїм житті бракує сонця й кисню*, (Яковенко, 2020, с. 36);

2) контактостановлювальне значення, що зумовлює активізацію бесіди для активізації уваги слухача, зацікавлення інформацією та її сприйняттям (іллокутивна модальність) (*бач, бачте, вірите, знаєш, знаєте, погодьтесь, припустімо, скажемо, відверто кажучи* тощо), наприклад:

– *дивись, дивись-но* (мають функцію попередження, уважного звернення до слухача або читача, з відтінком уваги до несподіваного або нового факту, іноді можуть передавати іронію чи застереження): *Та вже – дивись – народжена із болю, / Безсмертя роду гріючи в крові, / Зворушливо, беззахисно і голо / Душа онука диба по траві...* (Яковенко, 2020, с. 63); *Скажи, за що любить тебе, столице, / За ці осклілі погляди киян, / Серед яких не знати, хто місцевий, / А хто прибився холуєм взірцевим, / Мов реп'яшок, вченився до штанів / І вже й собі, дивись-но, запанів?* (Яковенко, 2020, с. 16–17);

– *повір* (виражає переконаність мовця в сказаному й закликає співрозмовника повірити, прийняти це твердження, має емоційне забарвлення – надає щирості або довіри): *І нічого такого у цьому, повір, нема* (Яковенко, 2020, с. 208);

– *бачиш* (вказує на необхідність звернути увагу на факт, деталь, явище, часто використовується в поетичному звертанні до співрозмовника або читача): **Бачиш**, *вода розкрилася / Аж до білого каменю, / Зацвіла – засвітилася / Пелюстками чеканними?* (Яковенко, 2020, с. 58); **Бачиш**, *все у нас вже відбулось / І тепер тече, немов пісок, / В чорній шахті пам'яті для двох* (Яковенко, 2020, с. 181); *Ось що, бач, прикраша поета, / А не шапка і не кожух!* (Яковенко, 2020, с. 84);

– *знаєш, знаю* (розуміти, усвідомлювати що-небудь): **Знаєш**, *як не кохати, / То воно*

і не важко (Яковенко, 2020, с. 117); **Знаєш**, *саме для тебе, / Саме в цю ось хвилинку, / Білі янголи в небі / Virізують сніжинки, / Щоб іскристо-голчасто, / Коли вітер покликає, / Розставати від щастя / На твоєму обличчі* (Яковенко, 2020, с. 186); *Ох, недешева, / знаю я, / ця остання малина, / Але ж яка жадана...* (Яковенко, 2020, с. 142);

– *що не кажи* (виражає підтвердження загальновідомої або очевидної істини, часто з іронічним або розважливим тоном): **Що не кажи**, *піжама – добра річ: / В ній можна зручно перебути ніч* (Яковенко, 2020, с. 200).

У мові поетичних творів Т. Яковенко поширеними є вставні конструкції з іллокутивною модальністю на зразок *сказати б, спитати б*, що виконують роль авторських ремарок та забезпечують додатковий смисловий і емоційний шар вислову, наприклад: *Та й скільки там, сказати б, вже зими?* (Яковенко, 2020, с. 200); *І вже, сказати б, ні за чим не жаль...* (Яковенко, 2020, с. 203).

Вислів *сказати б* має значення приблизності, умовності, іноді – уточнення або виправлення сказаного. У його семантиці закладено відтінок пом'якшення й умовності: «якщо можна так висловитися», «так би мовити», «образно кажучи», «правду кажучи». Саме таку функцію воно виконує в прикладах із поезії Яковенко: *Здається, / так далеко ще до осені, / Та я, сказати б, зовсім не про це* (Яковенко, 2020, с. 174) (відмежування від попередньої теми); *Ще треба / Цибулю сплести у вінки, / Чи то, сказати б краще, в коси* (Яковенко, 2020, с. 11) (прагнення знайти точніший відповідник); *Пропастушила, сказати б, / Все життя своє безмовне, / Пасла бджоли, пасла хату, / Пасла зайця, лиса, вовка* (Яковенко, 2020, с. 8–19) (образність і метафоричність); *Воно, сказати б правду, ще й не горе, / І ще не пробиває на плачі, / Як є вікно, з якого видно море, / Якщо заплющив очі уночі* (Яковенко, 2020, с. 121) (пом'якшення категоричності вислову). У наведених контекстах *сказати б* не є членом речення, проте виконує важливу текстоорганізувальну функцію: позначає авторське ставлення до змісту й водночас сприяє наближенню висловлення до живої розмовної інтонації.

Вислів *спитати б* виконує таку саму функцію, проте його значення тяжіє до рито-

ричного запитання. Воно виражає умовність та гіпотетичність, створює ефект «звернення без відповіді»: «*якби спитати*», «*риторично кажучи*». У поетичному рядку *Хто ти, спитати б, чи вовк, чи лис, / Душе пропаща?* (Яковенко, 2020, с. 15) ця конструкція ніби знімає категоричність твердження й переводить його у форму роздуму-запитання, що залишається відкритим.

Отже, обидва вставні слова – *сказати б* і *спитати б* – виконують спільну функцію вираження умовності й наближеності висловлювання, проте різняться смисловими відтінками: перше тяжіє до уточнення, образності та пом'якшення судження, друге – до риторичності й сумніву. Їхня з'ява в поетичному тексті, на нашу думку, є засобом індивідуалізації авторської мови, надання їй живої, діалогічної інтонації та створення ефекту безпосереднього спілкування з читачем.

Морфологічне оформлення вставних слів і словосполучень відзначається значною різноманітністю. Для вираження вставності використовуються форми різних частин мови: дієслівні, прислівникові, іменникові, прикметникові, числівникові, займенникові тощо. Частина з них функціонує як вставні елементи, зберігаючи при цьому свою первинну граматичну належність, наприклад: *здається, трапилось, зізнатися, видно, відомо, правда, на думку, іншими словами, з одного боку* тощо. Водночас існує низка форм, які поступово втрачають або вже повністю втратили зв'язок із тими частинами мови, з яких походять. Серед них: *власне кажучи, мабуть, наприклад, можливо, само собою, отже* та ін. У традиційному мовознавстві такі одиниці виокремлюють в окремий граматичний розряд – модальні слова, що функціонують поряд із усталеними частинами мови. Проте й досі в мовознавстві не сформовано однозначного погляду на розмежування модальних слів та інших морфологічних форм, які виконують вставну функцію (Костусяк, 2012; Назаренко, 2024).

Дехто з мовознавців вважає, що «переважна маса модальних слів української мови, напевне, дієслівного походження» (Бевзенко, 1959, с. 190). У проаналізованій поезії Т. Яковенко вони співвідносні:

а) зі словозмінними дієслівними формами – *знаєш, дивись, може, повір* тощо,

наприклад: *Та вже – дивись – народжена із болю, / Безсмертя роду гріючи в крові, / Зворушливо, беззахисно і голо / Душа онука диба по траві...* (Яковенко, 2020, с. 63); *Знаєш, саме для тебе, / Саме в цю ось хвилинку, / Білі янголи в небі / Virізують сніжинки, / Щоб іскристо-голчасто, / Коли вітер покличе, / Розставати від щастя / На твоєму обличчі* (Яковенко, 2020, с. 186); *І нічого такого у цьому, повір, нема* (Яковенко, 2020, с. 208); *Може, усе – з нуля* (Яковенко, 2020, с. 39); *Може, і добре, / Що не здаєшся / Все ще єдиним* (Яковенко, 2020, с. 127); *Може, він сподівався, / що ми йому чимсь / поможем?* (Яковенко, 2020, с. 140);

б) з неозначено-особовою формою дієслова – *кажуть*, наприклад: *Кажуть, були ніби й діти, / Був і дід, цілком законний* (Яковенко, 2020, с. 19); *Там же, кажуть, в дворі / завадилася десь криниця!* (Яковенко, 2020, с. 71);

в) з безособовою дієслівною формою – *здається*, напр.: *Здається, / так далеко ще до осені, / Та я, сказати б, зовсім не про це* (Яковенко, 2020, с. 174);

г) з інфінітивами – *сказати, спитати*, наприклад: *Хто ти, спитати б, чи вовк, чи лис, / Душе пропаща?* (Яковенко, 2020, с. 15); *Ще треба / Цибулю сплести у вінки, / Чи то, сказати б краще, в коси* (Яковенко, 2020, с. 11).

О. Бондаренко узагальнює, що «значна кількість модальних слів української мови прислівникового походження (безумовно, безсумнівно, певно, напевно, справді, безперечно, видимо, ймовірно, достеменно, дійсно, буквально, очевидно, нарешті та ін)» (Бондаренко, 2010, с. 52). На основі аналізу поетичних творів Т. Яковенко зі вставними словами можемо висновувати, що для художнього мовлення характерне вживання незначної кількості модальних слів прислівникового походження, наприклад: *Бо, як навмисне, / В твоїм житті бракує сонця й кисню*, (Яковенко, 2020, с. 36); *І панські примхи, й залицання, – все це / Сприймалось нею, звісно, як чуже* (Яковенко, 2020, с. 82); *Ми пізнаємо світ. Він, нарешті, пізнає нас* (Яковенко, 2020, с. 49); *Десь є ж кінець, нарешті, всім світам?* (Яковенко, 2020, с. 203).

Невелику кількість модальних слів становлять відіменникові форми з прийменни-

ками чи без них (на жаль, на думку, як на зло, як на гріх, як на сміх, по правді, по суті, на щастя, до речі, словом, правда, як правило тощо). У поетичному мовленні натрапляємо на поодинокі випадки вживання модальних слів відіменникового походження, напр.: *Жаль, що любов – невічна...* (Яковенко, 2020, с. 128); *На щастя, / Вже він не віда того* (Яковенко, 2020, с. 80).

Існує небагато модальних слів прикметникового, числівникового та займенникового походження (*власне, головне, найменше, щонайменше та ін.; по-перше, по-друге тощо; втім, проте, до того, про мене та ін.*). У художньому поетичному мовленні такі модальні слова вживано вкрай рідко, наприклад: *Власне, визнати мушу, / що тут – ані правих, ні винних* (Яковенко, 2020, с. 54).

Висновки. Проведене дослідження підтвердило, що вставні слова посідають помітне місце в структурній організації поетичного мовлення, надаючи текстові експресивності, інтонаційної варіативності та модально-оцінних відтінків. Аналіз поезії Т. Яковенко засвідчив активне використання таких одиниць у препозиції

та інтерпозиції, що допомагає авторці заздалегідь окреслювати власне ставлення до повідомлюваного, модифікувати предикативну структуру й водночас створювати ефект безпосереднього діалогу з читачем. Отже, вставні слова виявляють себе не периферійним, а суттєвим компонентом поетичного синтаксису, який виконує модально-оцінну, когнітивну й контактовоюстановлювальну функції.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в комплексному аналізі вставних конструкцій у поетичному мовленні різних авторів і літературних епох, що дасть змогу простежити індивідуально-стильові та загальнонаціональні тенденції їхнього функціонування. Важливим також видається дослідження рецептивного аспекту – сприйняття вставних слів читачем, зокрема їхнього впливу на інтонаційну організацію тексту та емоційне залучення адресата. Не менш актуальним напрямом є зіставлення поетичного матеріалу з іншими типами дискурсу, що сприятиме глибшому розумінню прагматичного потенціалу цих одиниць у сучасній українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

- Балаж Ю.** Медіальна локалізація модальних ключових компонентів у реченнях із поширювачами. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 88. Т. 1. С. 206–210.
- Бевзенко С. П.** До питання про модальні слова в українській мові. *Наукові записки Ужгородського університету*. Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1959. Т. 37, С. 189–190.
- Бондаренко О. В.** Інфраструктура простого речення в сучасній українській мові : дис... канд. філол. наук : 10.02.01 / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2010. 187 с.
- Вихованець І. Р.** Синтаксичні зв'язки і семантико-синтаксичні відношення. *Синтаксис словосполучення і простого речення (синтаксичні категорії і зв'язки) : монографія*. Київ : Наукова думка, 1975. С. 29–45.
- Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Григоренко Я. А.** Прагматика синтаксичних засобів в українськомовному політичному дискурсі (на матеріалі виступів В. Зеленського). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія*. 2025. № 71. С. 42–47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.71.9>
- Костусяк Н. М.** Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.
- Назаренко І. О.** Вставні конструкції в інфраструктурі речення. *XXXI International scientific and practical conference «Scientific Research in the Conditions of Rapid Development of Information Technologies»* (July 17–19, 2024). Helsinki, Finland. International Scientific Unity. 2024. С. 130–132.
- Сучасна українська літературна мова : синтаксис / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 515 с.
- Яковенко Т.** У глибині небес... : Поезії. Вінниця : ТОВ «Нілан – ЛТД», 2020. 224 с.

REFERENCES

- Balazh, Yu.** (2025). Medialna lokalizatsiia modalnykh kliuchovykh komponentiv u rechniakh iz poshyriuvachamy [Medial localization of modal key components in sentences with expanders]. *Aktualni*

- pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues in the Humanities* (Issue 88) (Vol. 1), (pp. 206–210) [in Ukrainian].
- Bevzenko, S. P.** (1959). Do pytannia pro modalni slova v ukrainskii movi [On the issue of modal words in the Ukrainian language]. *Naukovi zapysky Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Notes of Uzhhorod University*, 37, 189–190. Lviv: Vyd-vo Lviv. un-tu [in Ukrainian].
- Bilodid, I. K.** (Ed.). (1972). *Suchasna ukrainska literaturna mova: syntaksys* [The modern Ukrainian literary language: Syntax]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Bondarenko, O. V.** (2010). *Infrastruktura prostogo rechennia v suchasni ukrainskii movi* [Infrastructure of the simple sentence in the modern Ukrainian language]. (PhD thesis). Lutsk: Lesia Ukrainka Volyn National University [in Ukrainian].
- Kostusiak, N. M.** (2012). *Struktura mizhriunevykh katehori suchasnoi ukrainskoi movy: monohrafiia* [Structure of interlevel categories of the modern Ukrainian language: Monograph]. Lutsk: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
- Nazarenko, I. O.** (2024). Vstavni konstruksii v infrastrukturi rechennia [Parenthetical constructions in sentence infrastructure]. *XXXI International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in the Conditions of Rapid Development of Information Technologies»* (pp. 130–132). Helsinki, Finland: International Scientific Unity [in Ukrainian].
- Yakovenko, T.** (2020). *U hlybyni nebes...: Poezii* (In the depth of the skies...: Poems). Vinnytsia: TOV «Nilan – LTD» [in Ukrainian].
- Vintoniv, M. O., Vintoniv, T. M., & Hryhorenko, Ya. A.** (2025). Prahmatyka syntaksychnykh zasobiv v ukrainskomovnomu politychnomu dyskursi (na materialy vystupiv V. Zelenskoho) [Pragmatics of syntactic means in Ukrainian political discourse (based on V. Zelensky's speeches)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 71, 42–47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.71.9> [in Ukrainian].
- Vykhovanets, I. R.** (1975). Syntaksychni zviazky i semantyko-syntaksychni vidnoshennia [Syntactic relations and semantic-syntactic relations]. In *Syntaksys slovospoluchennia i prostogo rechennia (syntaksychni katehori i zviazky): monohrafiia – Syntax of phrases and simple sentences (syntactic categories and relations): Monograph* (pp. 29–45). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 28.09.2025 р.

Прийнято до друку 27.11.2025 р.

Опубліковано: 05.12.2025 р.